

Школьна Н. О.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СИНОНІМІЯ І АНТОНІМІЯ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ПРОМИСЛОВОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ

У статті проаналізовано явище синонімії в німецькій терміносистемі промислової автоматизації на матеріалі словників і текстів за семантичною і структурно-семантичною ознаками. Виокремлені антонімічні пари представлено в кількісному та якісному аспектах.

Ключові слова: синонімія, повні та часткові синоніми, синонімічний ряд, антонімія, антонімічна пара.

В статье проведен анализ синонимии в немецкой терминосистеме промышленной автоматизации на материале словарей и текстов за семантическим и структурно-семантическим признаками. Выделенные антонимические пары представлены в количественном и качественном аспектах.

Ключевые слова: синонимия, полные и частичные синонимы, синонимический ряд, антонимия, антонимическая пара.

The article deals with the analysis of synonymy in German term system of industrial automation based on the terms from dictionaries and texts according to semantic, structural and semantic features. The selected antonymic pairs are given due to the quantity and quality aspects.

Key words: synonymy, absolute and partial synonyms, synonymic row, antonymy, antonymic pair.

Постановка наукової проблеми та її значення. Будь-яка загальнонародна мова постійно розвивається. Разом з нею розвиваються і фахові мови. Вплив загальнонародної мови на термінологію проявляється власне в тому, що термінології, як і мові в цілому, притаманна синонімія лексичних одиниць [12, с. 49]. Парадигматичним відношенням в термінології як і загальнонародній мові притаманні такі суттєві ознаки системної організації як термінологічна синонімія і антонімія. Актуальним питанням сьогодення є дослідження різних фахових мов, оскільки більшість з них в даний момент продовжують активно розвиватися. Німецька фахова лексика промислової автоматизації не є винятком.

Мета статті – встановити синонімічні й антонімічні зв'язки у німецькій фаховій мові промислової автоматизації. З мети випливають **завдання:** вибудувати синонімічні ряди, виявити їх особливості, розкласифікувати їх, а також виявити і охарактеризувати антонімічні пари. **Об'єктом** студії є терміни-синоніми і антоніми в німецькій терміносистемі промислової автоматизації. **Матеріалом** дослідження послуговували фахові тексти з портфоліо фірми Siemens (265 сторінок тексту), а також технічний [13] та електронні словники [14; 15; 16].

Дослідженням синонімії в сучасній лінгвістиці займалися В.П. Даниленко, Р.Г. Піотровський, М.Д. Степанова, В.М. Лейчик та інші. Однак, синонімія в термінології – явище особливе і думки науковців щодо її існування розділились. Одні вважають її небажаним явищем, інші – неминучим на всіх етапах розвитку термінології, адже термінологія є складовою загальнонародної мови і тому закономірно розвивається за законами, притаманним мові в цілому. О.С. Ахманова і О.О. Реформатський вважають, що немає суттєвої відмінності між загальномовною та фаховою чи термінологічною синонімією. При цьому синонімія розглядається як характерна риса літературної мови, закономірне явище її розвитку і поширення її на термінологію, як підсистему літературної мови вважається логічним. Згідно з О.С. Ахматовою і В.П. Даниленко термінологічні синоніми дуже корисні в термінології, бо кожен з них має наукову цінність з огляду на те, що по-різному розкриває зміст поняття [9, с. 67].

А.Я. Коваленко зазначає, що багато термінів і термінологічних систем мають такі недоліки, як багатозначність і синонімію [4, с. 258-259]. Цю думку підтримують А.С. Д'яков, А.П. Коваль, Є.Н. Толикіна і рекомендують якнайшвидше вилучити всі синоніми з терміносистем та уніфікувати їх [9, с. 66].

Н.Ф. Алеференко виділяє в сучасній лексикології три основних підходи до вивчення синонімії – денотативний (О.О. Реформатський, Н. Комлев І.П., сигніфікативний (Р.О. Будагов, Л.А. Новіков) і структурний (Л.А. Булаховський, Ю.Д. Апресян) [1, с. 217]. У першому підході синонімічність слів визначається за їх денотативною спільністю. У цьому випадку синонімами є усі слова, які у різних контекстах називають одну і ту реальність. Відповідно, лексична синонімія – це позначення одного і того ж денотата різними словами, які виражають суміжні (перехресні) поняття [1, с. 218].

Термінологічна синонімія на відміну від загальнонародної має свої особливості. У загальнонародній мові синоніми співвідносяться переважно з предметним, денотативним значенням, а в термінології – з поняттям, сигніфікатом. Сигніфікативні групи чи ряди синонімів відображають сучасний стан терміносистем [6, с. 129]. Синоніми, які входять до складу цих рядів вживаються для визначення одного і того ж поняття. Терміни-синоніми не мають додаткових значень і не виконують стилістичних функцій [8, с. 61]. Особливістю синонімії у фаховій мові вважається відсутність емоційно-експресивних та оцінних опозицій (пор. [10, с. 6]).

У сучасній німецькій фаховій мові промислової автоматизації функціонує значна кількість синонімів, поява яких зумовлена наступними інтра- та екстралінгвістичними чинниками:

- 1) стрімким розвитком науки, що супроводжується виникненням нових понять та необхідністю надати кожному найточнішу номінацію;
- 2) неуніфікованістю термінології;
- 3) паралельним використанням автохтонного і запозиченого термінів;
- 4) необхідністю мовної економії, що сприяє виникненню синонімів;

- 5) номінацією того самого поняття різними дослідними структурами;
- 6) наявністю застарілих назв, які існують паралельно з новими.

Кожна фахова мова має певні особливості синонімічних відношень, які обумовлені своєрідністю її формування та структурою. При цьому на початковому етапі нормування терміносистем спостерігається найбільша кількість синонімів [3, с. 73]. Попри те, що до термінології і ставиться вимога уникати синонімію, у фаховій мові промислової автоматизації ми виділили 302 синонімічні ряди різних типів. Оскільки синоніми номінують поняття в залежності від інтра- та екстралінгвістичних чинників, ми класифікували терміни-синоніми промислової автоматизації за двома ознаками: семантичною і структурно-семантичною.

За семантичною ознакою терміни-синоніми поділяються на повні (дублети), часткові та відносні, а за структурно-семантичною – різнокореневі та варіативні. Повні синоніми цілком тотожні за своїм семантичним складом [7, с. 104], тобто у них немає диференційних ознак, наприклад: *Touch-Panel – Touchpad – Sensorfeld – Fingerspitzenblett – Tastfeld – Tastenfläche (сенсорна панель); Berührungstastatur – Folientastatur (сенсорна клавіатура); Schnittstelle – Anschluß – Schnittpunkt – Kontaktstelle (інтерфейс, місце стикування, місце погодження сигналів); Verdrahtung – Verkabelung (монтаж кабельної проводки), Kompaktabzweig – Kompaktstarter (компактний пускач); Hilfsschalter – Nebenschalter – Steuerschalter (допоміжний вимикач); Halterung – Haltevorrichtung – Befestigungsmechanismus (система кріплення)*. Дублетна синонімія найбільш поширена при назвах пристроїв, запчастин, блоків. Оскільки їх кількість досить велика, то одна назва може використовуватися як родова для інших видових. Наприклад: *der Sensor (сенсор, давач), akustischer Sensor (акустичний сенсор, давач), externer Sensor (сенсор, давач зовнішньої інформації), taktiler Sensor (тактильний давач), visueller Sensor (зоровий сенсор, відеосенсор), CCD Sensor (ПЗС-давач), faseroptisches Sensor (волоконно-оптичний давач), FT-CCD Sensor (давач зображення на ПЗС з кадровим переносом зарядів), Hall Sensor (давач Холла), intelligenter Sensor («розумний» давач), IR-Sensor (інфрачервоний давач), lichtempfindlicher Sensor (фотодавач), optoelektronischer Sensor (оптоелектронний давач), Permalloy-Sensor (пермаллоєвий давач), Resistive-Gate-Sensor (фоторезисторний давач), Wiegand-Sensor (давач Віганда)*.

Як показує аналіз матеріалу, вибір синонімічного терміна визначається позамовними чинниками. У німецькій фаховій мові паралельно функціонують запозичені англійські та автохтонні німецькі терміни, наприклад: *Security – Schutz – Sicherheit (безпека), Dimension – Größe (розмір), Hardware – Gerätetechnik – Geräteunterstützung (апаратне забезпечення, технічне забезпечення), embedded – inboard – installiert – eingebaut – festverdrahtet (вбудований, прошитий), Speicher – Memory – Speichereinheit (запам'ятовуючий пристрій, блок пам'яті), US-Ausführung – Entwicklung (модель – розробка)*.

Процес формування термінології вимагає точної передачі понять. За результатами нашої розвідки у сучасній німецькій фаховій мові промислової автоматизації переважають англійські терміни-запозичення. Введення та використання запозичених термінів у сучасній німецькій мові спричиняють збіднення та витіснення національної термінології, переобтяження її іншомовними компонентами, так наприклад *Mainboard – Hauptplatine (материнська плата), Software-Controller – Programmschalter (програмний контролер, програмний пристрій керування), Multi-Monitoring – Überwachung (постійне спостереження, моніторинг), AC (alternative current) – Wechselstrom (змінний струм), DC (direct current) – Gleichstrom (постійний струм)*. Проте, деякі терміни є інтернаціональними і тому їхнє входження до німецької терміносистеми має свої виправдані переваги.

Часткові (парціальні) синоніми збігаються частково своїми значеннями і слугують для позначення чогось однопланового і однотипного чи його частини тощо. Наприклад: *Cache – Speicher (кеш, швидкодіюча буферна пам'ять – запам'ятовуючий пристрій, блок пам'яті), Software – Smart-Grid-Anwendung (програмне забезпечення – прикладна програма по використанню інтелектуальної мережі)*.

Б.М. Головін і Р.Ю. Кобрін окрім загальноприйнятих термінів-дублетів виокремлюють синтаксичні синоніми, а саме синтаксичні конструкції, які співвідносяться за будовою і співпадають за значенням. При цьому науковці виділяють три групи синтаксичних синонімів [2, с. 55-56]:

- 1) синонімічну відповідність «слово – словосполучення», наприклад, *Software – Unterlagen für die Programmierung, Hardware – technischer Support – maschinentechnische Ausrüstung, Auslegung – konstruktive Lösung*;

- 2) синонімічну відповідність «словосполучення – словосполучення», наприклад, *Central Processing Unit – zentrale Verarbeitungseinheit*;

- 3) синонімічну відповідність «повна форма – коротка форма терміна» *Personalcomputer – PC, Mensch-Maschine-Interface – HMI*.

У проаналізованому матеріалі за кількістю компонентів синонімічного ряду можна виділити синонімічні ряди з двома компонентами – 180 (*Safety-Verbinder – Zwischenstecker; vormontiert – vorgedrahtet; Funktionsmodul – Schaltungsmodul*); трьома – 76 (*Gerät – Apparat – Instrument; integrieren – einbauen – montieren; Montage – Gesamtzusammenbau – Verbindungsarbeit*); чотирма і більше – 46 (*Schnittstelle – Adjunktion – Anschluß – Schnittpunkt – Nahtstelle – Kontaktstelle – Link; Modularer Aufbau – Blockbauweise – Modulkonstruktion – Kompaktbauweise*).

Виділені нами синонімічні ряди можна поділити на такі семантичні підкласи: 1) іменники на позначення пристроїв (*Kleinstaufnahmegerät – kleines Aufzeichnungsgerät; Schreibereinheit – Registriereinheit*), 2) іменники на позначення програм (*numerisches Maschinenprogramm – Numerikmaschinenprogramm*), 3) іменники на позначення режимів і процесів (*Zeigermodus – L-Modus; Roboterbussteuerung – IR-Bussteuerung; Programmablaufsteuerung – Steuerung des Programmablaufs*), 4) прикметники на позначення характеристики процесів і пристроїв (*softwarekompatibel – systemunterlagenkompatibel; out-of-date – ungültig; off-line – unabhängig – abgetrennt*), 5) дієслова на позначення процесу (*modellieren – simulieren; aufbauen – zusammensetzen – montieren*).

Теоретичні питання антонімії розглядали у своїх працях Ш. Балі, В.П. Даниленко та інші. Антонімія у термінології використовується для позначення крайніх точок терміносистеми і виявлення її можливостей. Г.А. Уфимцева розглядає антонімію «як прояви одного і того ж явища з діаметрально протилежних пропозицій» [11, с. 84]. Завдяки своїй полярності антонімія спроможна внести елемент системності у формування терміносфери. У німецькій фаховій мові промислової автоматизації антонімія не представлена так широко як синонімія, виявлено тільки 20 антонімічних пар: 10 прикметникових, 8 іменникових і 2 дієслівних. Частина антонімів, які ми виявили, різнокореневі: *elektrisch – mechanisch*, *wartungsfrei – reparaturanfällig*, інші мають спільний основний компонент і відрізняються визначальними складниками: *1-phasig – 3-phasig*, *Eintaster – Austaster*, *dezentral – zentral*, *Industrial Personal Computer – Bürocomputer*, *frontseitig – rückseitig*. Серед зафіксованих антонімічних пар представлені чотири групи антонімів [5, с. 205]: контрарні – 2 (*Max-Werte – Mittelwerte – Min-Werte*), комплементарні – 10 (*Eintaster – Austaster*, *lokal – remote*), контрадикторні – 3 (*flexible – inflexible*, *dezentral – zentral*, *unbegrenzt – begrenzt*) та векторні – 5 (*Eingabe – Ausgabe*).

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що терміносистемою промислової автоматизації притаманні явища синонімії і антонімії, які зумовлені інтра- та екстралінгвістичними чинниками. Наслідком впливу цих чинників є порушення рівномірності предметно-поняттійного зв'язку, виникнення можливості по іншому називати денотат, а також збільшення кількості запозичень у німецькій фаховій мові промислової автоматизації. Встановлено, що у синонімічні відношення вступають: 1) іншомовні слова до автохтонних слів, 2) іншомовні слова до іншомовних слів, 3) автохтонні слова, 4) слова, утворені за різними словотвірними моделями (окремі слова до словосполучень). Серед синонімів можна виокремити повні та часткові синоніми, побудовані синонімічні ряди з різною кількістю компонентів, які поділено на семантичні підкласи. Крім того виокремлено синтаксичні синоніми. У статті також виявлено антонімічні пари.

Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо аналіз явищ полісемії і омонімії у термінології промислової автоматизації.

Література:

1. Алеференко Н. Ф. Теория языка. Вводный курс: учебное пособие для студентов филологических специальностей высших учебных заведений. – 3-е Изд., – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 384 с.
2. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
4. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2004. – 284 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
6. Крыжановская А. В., Симоненко Л. А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. / АН УССР Ин-т языкознания им. А. А. Потебни – К.: Наукова думка. 1987. – 161 с.
7. Лейчик В. М. Термины-синонимы, эквиваленты, варианты // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Вып. 2. – Новосибирск, 1973. – С. 103-107.
8. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 53-66.
9. Турчин В. В. Прагматика наукового терміна. Івано-Франківськ, 2004. – 226с.
10. Турчин В. М. Проблема синонимии в терміносистемах биологии и медицины немецкого языка: автореф. дис.канд. филолог.наук / В. М. Турчин. – Львов, 1979. – 24 с.
11. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М.: Наука. 1968. – 272 с.
12. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Издательство при Львовском государственном университете. Издательское объединение «Вища школа», 1988. – 157 с.
13. Technik-Wörterbuch. Informatik: eng., dt., franz., russ./ Verlag Technik GmbH Berlin. Bd. 1. A-Z – 2., unveränd. Aufl. – 1990. – 572 s.
14. Словник німецької мови 20 століття. <http://www.dwds.de> [Електронний ресурс].
15. Словник синонімів німецької мови. <http://ein.anderes-wort.de> [Електронний ресурс].
16. Словник Мультитран. <http://www.multitrans.ru/c/m.exe> [Електронний ресурс].